



## PÄÄKIRJOITUS

### LUOTTAMUSTA ETSIMÄSSÄ

Digitalisoituneessa yhteiskunnassamme sovellukset, käyttöliittymät ja tekoäly- eli AI-teknologiat työntyvät kiihtyvällä tahdilla kaikkialle elämässämme. Yhteiskunta odottaa jäseniltään digiosallisuutta eli kykyä ja halua toimia digitaalisesti yhteiskunnan eri osa-alueilla. Erityisesti vaaditaan digitaalisen informaation ja median lukemisen taitoja eli kykyä kriittiseen reflektioon haastavan informaation äärellä. Kokeeko yksin jäävä kansalainen tällöin enää olevansa yksi meistä vai hajoaako yhteiskuntamme luottamus digikuilujen jakamana?

AIKUIKASVATUKSEN TEEMANUMERO pureutuu kriittiseen lukutaitoon eriarvoistuvassa digitaalisessa yhteiskunnassa. Luottamus on numeron läpi kulkeva punainen lanka. Kansalaisen on vaikea tuntea luottamusta, ellei hän kykene toimimaan yhteiskunnassa erilaisten digikuilujen ja vajavaisten digi- sekä media- ja informaatiolukutaitojensa vuoksi. Väajäämätön digitalisoituminen, niin ylhäältä johdettuna kuin orgaanisesti kehkeytyvänä, synnyttää uudenlaisia yhteiskunnallisia jakolinjoja.

Teemanumero vastaa aikuiskasvatuksen tehtävään digiosallisuuden lisäämisessä. Aihepiiristä tehdään Suomessa urauurtavaa tutkimusta, jonka pohjalta voimme käydä nyt tieteellistä, yhteiskunnallista ja poliittista keskustelua. Tarkastelemme digitalisaatiota muun muassa demokratian, osallisuuden ja geopoliittikan näkökulmista.

Katsoimme kriittisen lukutaidon teeman tarpeel-

liseksi jatkoksi vuosikymmenen takaiselle mediasivistyksen teemalle (*Aikuiskasvatus* 35(3)). Kymmenessä vuodessa niin informaatioympäristön muutos ja yhteiskunnan digikuilujen syveneminen kuin näitä koskevan tutkimuksen kehitys kaipaavat lähempää tarkastelua. Teemanumerolla kiritämme kehkeytyvää tutkimusta entisestään ja kannustamme aikuiskasvatuksen monitieteistä kenttää entistä vahvemmin tarttumaan digiosattomuuden vakavaan haasteeseen.

EUROOPAN KOMISSION tuoreessa siviili- ja sotilaspuolustusta käsittelevässä raportissa presidentti Sauli Niinistö toteaa, miten tekoälyn nopea kehitys koettelee kansalaisten medialukutaitoa (Niinistö 2024, 74). 'Medialukutaito' on sanakirjamääritelmän mukaan taito "tulkita ja eritellä tiedotusvälineiden viestejä ja tiedonvälityksen keinoja" (Kotimaisten kielten keskus). Usein painotetaan lisäksi tarvetta kriittiseen digimedialukutaitoon, joka sisältää vielä tarkempaa lähdekritiikkiä ja manipuloinnin tunnistamista, kykyä hahmottaa erilaisia näkökulmia ja arvioida tekstin luotettavuutta.

Suomea pidetään kansainvälisesti media- ja informaatiolukutaitojen, eli MIL-taitojen, opetuksen ihmemaana, paikkana, joka kykenee selättämään disinformaation aiheuttamat uhat (esim. Lau 2023). Mutta onko suomalaisilla oikeasti varaa tyytyväisyyteen? Erot aikuisten kyvyssä ymmärtää nopeasti muuttuvaa ja tekoälyistyvää informaatioympäristöä kaipaavat lähempää tieteellistä ja kasvatuksellista

## KANSALLINEN KESTÄVYYS EDELLYTTÄÄ AIKUISTEN KRIITTISTEN DIGITAALISEN MEDIA- JA INFORMAATIOLUKUTAUTOJEN KEHITTÄMISTÄ JA DIGIOSATTOMUUDEN EHKÄISYÄ.

tarkastelua. Kyse ei ole vain heikommassa asemassa olevan yksin kohtaamasta haasteesta vaan myös kansallisesta kestävydestä, resilienssistä, ja luottamuksen kehittämisestä.

Kriittinen ryhmä resilienssin kannalta ovat ne, jotka jakavat ja tuottavat lähtökohtaisesti luotettavaa tietoa ja informaatiota: tutkijat, asiantuntijat, toimittajat ja opettajat. Heidät on tärkeä huomioida, kun kehitetään aikuisten digitaalisten ja kriittisten lukutaitojen osaamisen tutkimusta ja opetusta, jotta pystymme hallitsemaan kansainvälisesti velvoavaa informaatioympäristöä niin yksilöinä kuin yhteiskuntana. Koulutuksessa on myös otettava huomioon kriittisen ajattelun taipumuksen, minäpystyvyyden sekä eettisen ja vastuullisen asenteen vahvistaminen. Kiinnostavat avaukset tällä saralla koskevat muun muassa teemanumerossa käsiteltyä lähdekritiikkiä ja faktantarkistustaitojen opettamista sekä tahattoman ja tahallisen plagioinnin ehkäisyä korkeakouluopinnoissa.

ON SILTI HELPPO KATSELLA asioita vahvimmin osaavien näkökulmasta silloinkin, kun katseen pitäisi kohdistua haavoittuviin ryhmiin. Digitalisaation synnyttämien yhteiskunnallisten jakolinjojen ymmärtämiseksi ja purkamiseksi tarvitaan tutkimuspohjaista tietoa siitä, miten heikommassa asemassa olevat voivat ylittää digikuilun eri konteksteissa: työssä oppien, työelämän täydennyskoulutuksissa, kotoutumisessa sekä vapaan sivistystyön koulutuksissa.

Digitaalinen syrjäytyminen kytkeytyy sosiaaliseen osallisuuteen, ja siinä riskiryhmiin kuuluvat muun muassa pitkäaikaistyöttömät, ikääntyneet, maahanmuuttajat, mielenterveys- ja päihdekuntoutujat sekä vangit. Digitaaliset palvelut eivät osaamisvaatimuksissaan ja saavutettavuudessaan huomioi riittävästi haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä ja heidän digitaalista minäpystyvyyttään.

Digitaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä ja digiosallisuuden vahvistamisessa aikuiskasvatuksen kenttä on tärkeässä asemassa. Kansalaisjärjestöjen ja aikuiskoulutuksen tehtävä on kehittää kansalaisten digiosaamista vertaistuen ja koulutuksen avulla. Alan toimijoiden on yhdessä tutkijoiden, kuntien sekä valtionhallinnon kanssa luotava uusia strategioita ja käytäntöjä, jotka auttavat voittamaan digihaasteita.

Esimerkkinä strategisesta kehittämisestä käy digituki, viranomaisten, palveluntuottajien ja järjestöjen tarjoama apu sähköisten palvelujen ja laitteiden käytössä. Siinä yhdistävät usein vertaistuki ja -oppiminen, kun esimerkiksi ikääntyneen tukijana toimii toinen ikääntynyt. Näin edistetään haavoittuviin ryhmiin kuuluvien ihmisten yhdenvertaisuutta ja osallisuutta digitaalisten oppimisen ja digirohkeuden lisäämisen kautta.

Tekoälyä on myös hyödynnetty onnistuneesti haavoittuviin ryhmiin kuuluvien työelämätaitojen kehittämisessä, osaamisen sanoittamisessa ja kieli-taidon kehittämisessä. Senkin mahdollisuudet digiosallisuuden lisääjänä ja eriarvoisuuden vähentäjänä perustuvat osaamiseen.

# DIGITAALISEN SYRJAYTYMISEN EHKÄISYSSÄ JA DIGIOSALLISUUDEN VAHVISTAMISESSA AIKUISKASVATUKSEN KENTTÄ ON TÄRKEÄSSÄ ASEMASSA.

AIKUISKASVATUS ON foorumi, jolla keskustellaan monitieteisellä otteella digikuilujen purkamisesta aikuiskasvatuksen keinoin. Kansallinen resilienssi ja luottamus voivat rapautua, jos kansalaisten digitaalinen informaatio ja medialukutaito sekä uusien digitaalisten teknologioiden osaaminen jakaantuu epätasaisesti ja -tasa-arvoisesti yhteiskunnassa, jolloin kansalaisten digitaalinen minäpystyvyys ja osallisuus rakoilevat. Jos informaatiota ja tietoa välittävien osaaminen ja ymmärrys muuttuvasta teknologiasta eettisine haasteineen on vanhentunut, digikuilua on aina vain vaikeampi ylittää, jos yleinen informaatio-

ympäristön hallinta yhteiskunnassamme heikkenee. Onkin kysyttävä, millaista yhteiskuntaa haluamme edistää ja kenelle.

Digitalisaatiota voidaankin pitää paitsi haasteena niin oikein käytettynä myös välineenä haasteiden kohtaamiseen. Siten aikuiskasvatuksen toimijoiden ja tutkijoiden rooli digiosallisuuden tukijana näytetään moniulotteisena: digiosaamisen vahvistajana, toimijuuden tukijana, kanssakulkijana ja kriittisenä äänenä.

SEVERI HÄMÄRI & PIIA SILVENNOINEN

## LISÄÄ AIHEESTA

*Aikuiskasvatus*, 35(3). Teema: mediasivistys. <https://journal.fi/aikuiskasvatus/issue/view/6447>

Niinistö, S. (2024). *Report: Safer Together – Strengthening Europe’s Civilian and Military Preparedness and Readiness*. European Commission.

Lau, Y. (2023). Finland’s ‘visionary’ fight against disinformation teaches citizens to question what they see online. *National Observer* 16.5.2023. <https://www.nationalobserver.com/2023/05/16/news/finland-visionary-fight-disinformation-teaches-citizens-question-online>